

JOEEP

e-ISSN: 2651-5318

Journal Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeeep>

Araştırma Makalesi • Research Article

AK Parti'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Bakış Açısının 2002 ve 2023 Seçim Beyannamelerinin Söylem Analizi ile Karşılaştırılarak İncelenmesi*An Examination of the AK Party's Perspective on European Union Membership Compared With the Discourse Analysis of the 2002 and 2023 Election Declarations*İrfan Sancak^{a, *}^a Dr. Öğretim Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, FUBYO, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, 53700, Rize / Türkiye
ORCID: 0000-0001-9386-8420**MAKALE BİLGİSİ**

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Ocak 2024

Düzeltilme tarihi: 18 Mart 2024

Kabul tarihi: 6 Mayıs 2024

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği

AK Parti

Söylem analizi

Seçim beyannamesi

Türk dış politikası

ARTICLE INFO

Article history:

Received: Jan 25, 2024

Received in revised form: March 18, 2024

Accepted: May 6, 2024

Keywords:

European Union

AK Party

Discourse analysis

Election manifesto

Turkish foreign policy

ÖZ

AK Parti iktidarı ile birlikte Türkiye'nin Avrupa Birliği politikasında ciddi bir yön değişikliğinin olup olmadığına dair bir tartışma gerek akademik çevrelerde gerekse de medyada gündeme gelmektedir. İlk iktidar dönemlerinde Parti'nin söylemlerindeki Avrupa Birliği üyeliğine yönelik güçlü vurgu ve Avrupa Birliği'ne yönelik uygulanan politika geleneksel politikaların dışına çıkmayacağı izlenimi verse de sonraki dönemlerde bu durumun değiştiğine dair eleştiri sıklıkla yapılmıştır.

İktidar partisinin Avrupa Birliği üyeliğine bakışını değerlendirmenin en uygun yollarından biri partinin söyleminin analiz edilmesidir. Bir kaynağın belirli bir konuda ortaya koyduğu görüş ve bu görüşün ortaya konulma tarzını ifade eden bir terim olarak "söylem", kaynağın sadece açıkça söyledikleri ile değil, ima ettikleri ve hatta "söylemedikleri" ile verdiği mesajları içerdiği için söylem analizinin kaynağın asıl düşüncesini ortaya koyduğu söylenebilir.

AK Parti'nin Avrupa Birliği'ne yönelik politikasında bir değişikliğin olup olmadığına dair bazı akademik çalışmalar olsa da bu değişikliği seçim beyannameleri ve bu beyannamelerdeki söylem üzerinden değerlendiren bir çalışma tespit edilememiştir. Bu çalışma, Avrupa Birliği'ne yönelik politik anlayıştaki değişimi AK Parti'nin girdiği ilk ve son seçim beyannamelerindeki söylem üzerinden ele alan ilk çalışmadır. 2002 Seçim Beyannamesi ile 2023 Seçim Beyannamesi'nin söylem analizi yöntemi ile karşılaştırılması sonucunda elde edilen bulgulara dayanılarak AK Parti'nin Avrupa Birliği'ne yönelik ilgisinin azaldığı sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

The debate on whether there has been a serious change in the direction of Turkey's European Union policy since the AK Party came to power has been on the agenda both in academic circles and in the media. Although the strong emphasis on European Union membership in the Party's discourse and the policy towards the European Union during the first period of AK Party's rule gave the impression that it would not deviate from the traditional policies, it has been frequently criticised that this situation has changed in the following periods.

One of the most appropriate ways of assessing the ruling party's view on European Union membership is to analyse the Party's discourse. Since "discourse" is a term that refers to the opinion of a source on a certain issue and the way in which this opinion is expressed, and since it includes the messages given by the source not only by what he/she explicitly says but also by what he/she implies and even by what he/she "does not say", it can be said that discourse analysis reveals the actual thought of the source.

In this study, the 2002 Election Declaration and the 2023 Election Declaration of the AK Party were compared with the discourse analysis method and it was concluded that the government's interest in the European Union has decreased.

1. Giriş

Avrupa Birliği'ne (Bu noktadan sonra metinde akıcılık sağlamak amacı ile Avrupa Birliği ve Avrupa Toplulukları

için ayırım yapılmaksızın "AB" kısaltması kullanılmıştır) üyelik süreci halen devam eden Türkiye bu süreci en uzun süre yaşayan ülkedir. Avrupalı olmadığı gerekçesiyle başvurusu reddedilen Fas ve ilk iki başvurusu reddedilen

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: irfan.sancak@erdogan.edu.tr

Atıf/Cite as: Sancak, İ. (2024). AK Parti'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Bakış Açısının 2002 ve 2023 Seçim Beyannamelerinin Söylem Analizi ile Karşılaştırılarak İncelenmesi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 9(1), 233-243.

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) licence. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors.

İngiltere örneklerinde olduğu gibi üyelik başvuruları doğrudan reddedilen ülkeler olmuştur. Mevcut üyelerin tamamı ise Türkiye'nin adaylık süreci ile kıyaslandığında çok daha kısa sürede adaylık sürecini sonuçlandırıp üye olabilmışlerdir.

Türkiye'nin resmi olarak AB'ye aday ülke olması münasebeti ile Avrupalılığı bir anlamda tescilli iken diğer taraftan Fransa'nın eski Devlet Başkanı Valery Giscard d'Estaing gibi Türkiye'nin Avrupalı olmadığını savunanlar da vardır (2002-11-12 *The Wall Street Journal* - 2, 2007; *Giscard D'Estaing "Türkiye AB'ye ait olamaz"*, 2004). Avrupa'da ilk birlik düşüncelerinde "öteki"nin karşılığı olarak Türklerin gösterilmesi (Aksoy, 2020) de bu tartışmanın tarihi köklerini göstermektedir.

Türkiye tarafından bakıldığında ise AB üyeliği, ulaşılması halinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan Batılılaşma sürecinin somut bir kazanımı olarak görülebilecek bir hedeftir. Farklı ideolojilere sahip birçok partinin iktidar olmasına rağmen Türkiye'nin üyelik hedefi değişmeyen bir dış politika hedefi olarak kalmıştır. Ancak her ne kadar hedeften doğrudan vazgeçen bir iktidar olmasa da farklı dönemlerde üyeliğe yönelik motivasyonun aynı olduğunu söylemek kolay değildir. Farklı ideolojilere sahip partilerin AB üyeliğine bakışındaki bu farklı motivasyon seviyesi daha kolay anlaşılır olsa da aynı partinin farklı dönemlerde AB üyeliğine bakışındaki farklılıkların anlaşılabilmesi için daha fazla irdelenmesi gerekmektedir.

Araştırmanın Amacı, Problemi ve Varsayımı

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin son yirmi yılının tek iktidar partisi olan AK Parti'nin ilk (2002) ve son (2023) seçim beyannamelerini söylem analizine tabi tutarak bu partinin AB üyeliğine yönelik bakış açısında bir değişiklik olup olmadığını ortaya koymaya çalışmaktır. *Söyleme*, anlam dünyasını inşa eden bir araç olarak bakıldığında Türkiye - AB ilişkilerini iktidar partisinin seçim beyannameleri üzerinden okumanın bu değişikliği gözlemlemek için uygun bir yöntem olduğu varsayılmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bugünün karmaşık dünyasını Newtoncu "Kâinatın belirsiz olan, bulanık olan, ortada olan hiçbir şey yoktur. Kâinatı/dünyayı oluşturan parçacıklar, belirli fizik kurallarına göre hareket ederler. Birbirleriyle olan ilişkileri, 'nedensellik' çerçevesinde gelişir. Nedensellik kurallarının neler olduğunu keşfedersek bizi kâinatın/dünyanın nasıl işlediğini öğrenmekten alıkoyacak hiçbir şey yoktur." (Alatlı, 2001) yaklaşımı ile anlamak mümkün değildir. Postmodernist yaklaşıma göre insanlar öngörülemeyen varlıklardır ve bu sebeple davranışları doğa yasaları ile açıklanamaz (Mayrhofer vd., 2021).

Pozitivizmin hâkim olduğu 19. yüzyılda bilimselliğin ölçütü nicel yöntemlerle yapılan incelemelerdi. Bilimsel çalışmayı

siyah-beyaz netliğine indirgeyen ve nedensellik ilkesine dayanan bu modernist yaklaşım zamanla gri bölgelerin varlığının kabul edildiği post-modernizme evrilmiş; 20. ve 21. yüzyıllar diyalektiğe dayalı bilimsel analizlerin yanında çoğulcu anlayıştaki nitel yöntemlerin bilimsel değerlerinin de kabul edildiği post-pozitivist bir dönem olmuştur (Sözen, 2017).

Nicel araştırmanın tersine nitel araştırmanın inceleme konusunun "aracısız ve açık bir temsiline" ulaşmak gibi bir hedefi bulunmamaktadır. Çünkü dünyada gerçek olarak nitelendirilebilecek her ne varsa bunun insan zihnine yansması ancak kelimeler vasıtası ile olabilir. Bu sebeple dünyada sabit bir gerçeklik yoktur ancak konuşulan dilde sürekli yeniden üretilen açıklamalar vardır (Arkonaç, 2014).

Günlük konuşma dilinde kullanılan *söylem* ile akademik yazındaki *söylem* terimi zaman zaman birbirine yaklaşırsa da esas olarak birbirlerinden farklı oldukları açıktır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü kelimeyi "Bir düşünceyi ortaya koymaktaki yaklaşım tarzı; kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade; bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri" (sozluk.gov.tr, 2023) olarak tanımlamaktadır. Bu tanım konuşma dilindeki söylemin de karşılığı olarak görülebilir. Günümüzde yaygın konuşulan Batı dillerinin tamamına Latince gidiş-gelişler anlamına gelen 'discurrere'den ya da eritme anlamındaki 'discursus'tan geçtiği (Sözen, 2017) düşünülmektedir (İngilizce: *discourse*; Fransızca: *discours*; İspanyolca: *discurso*...). Türkçede ise "dil, sav, anlatım biçimi, bakış açısı, ideoloji, öğretisi, biçem, [...] bireydir" (Kocaman, 2009) gibi birbirine uzak ya da yakın birçok farklı anlamda kullanılmaktadır.

Mesajın salt kelime anlamı ile söyleme ulaşmak mümkün değildir. Söylem çok boyutlu bir değerlendirme ile ortaya çıkan bir kavramdır. Mesajın ötesinde, onun kaynağını (söyleyen/yazan/gösteren kim?), otoritesini (gücünü nerden alıyor?), hedefini (kime yönelik?) ve amacını (bu söylemle ne yapılmak isteniyor?) kapsamaktadır (Punch, 2014). Bu açıdan bakıldığında söylemin bir bağlam içerisinde anlam kazandığı söylenebilir. Ancak Sözen'e (2017) göre söylem subjektiftir ve anlam, bağlamın değil subjektivitenin bir ürünüdür. Bu süreç içerisinde objektif ve saf bir söylemden söz edilemez.

Söylem bir ilişki içerisinde anlam kazanır. Kaynağın, belirli bir zaman dilimi içinde söylemin hedefine yönelik ifadeleri, bilgileri ve kaynak tarafından geliştirilen fikirler söylemi oluşturmaktadır. Söylemin belirgin olarak ön plana çıktığı alanlar konuşma ve metinler olsa da bunların dışında kalan görsel, eylemsel mesajlar ve hatta suskunluk bile söylemin bir parçası olabilir (Punch, 2014). Söylem aynı zamanda bir inşa sürecini temsil etmektedir. Çünkü birey, dünyayı ait olduğu toplumun ona kazandırdığı dil ile anlamlandırır ve kendi anlam dünyasını inşa eder (Zeyrek, 2009).

Söylem toplumsal kültürün bir ürünüdür. Toplumlar ihtiyaçları doğrultusunda söylemi denetler, ayıklar, örgütler ve yeniden paylaşırır (Foucault, 1987). Kaynağını

toplumdan alan ve anlamı inşa eden söylem aracılığı ile toplumlar simgeler ve anlamlar arasında bağ kurarlar. Böylece söylemler, toplumların olgular ve olaylar karşısındaki algıları ve tutumları üzerinde belirleyici olurlar (Çelik & Ekşi, 2013). Foucault'nun (1987) "Sürdürmek gerek, ben sürdürüyorum, sürdürmek gerek, sözcükler olduğu sürece onları söylemek gerek, beni buluncaya, beni söyleyinceye dek, onları söylemek gerek." ifadesi bir anlamda sözcüklerin etkinliğini ve buna karşı bireyin edilgenliğini ortaya koymaktadır.

Söylem çalışmaları ile akla gelen ilk isimlerden biri olan Foucault söylemi, toplumsal ilişkilerin ve güç dinamiklerinin bir yansıması olarak görmektedir. "Dil, işaretler sistemiyle işaret edilenin varlığı arasında köprü kuran bir kelimenin bu benzersiz gücü sayesinde, tepeden tırnağa söylemdir" (Foucault, 1987). Ancak diğer yandan söylem, sadece dilin kullanımından ibaret olmayıp aynı zamanda toplumsal yapıları ve ilişkileri şekillendiren bir pratiktir (Demir Güneş, 2013). Bu bağlamda sosyal ve politik yapıları anlamada söylem önemli bir araçtır.

Söylem analizi ise söylem aracılığı ile sosyal ve politik yapıları anlamaya çalışan bir nitel araştırma yöntemidir. Nicel araştırma anlık ölçümlere dayalı, net ve objektif iken nitel araştırma saçaklı, süreç odaklı ve subjektiftir. Bu sebeple nitel araştırma sonuçları kesin ve yeterince güvenilir olmamakla eleştirilebilir. Ancak bu net olmama durumu nitel araştırma yöntemlerini daha az doğru yapmaz. Einstein'ın "matematik kesin olduğunda gerçeği yansıtmaz, gerçeği yansıttığında kesin değildir" (Alatlı, 2001) ifadesi, aynı zamanda sonuçları kesin olmayan nitel verilerin de nicel veriler kadar gerçeği yansıttığının ortaya konulmasıdır.

Nitel araştırma yöntemlerinden biri ve bir tür yorumlama işlemi olan söylem analizi 1960'lı yıllardan itibaren üzerinde çokça akademik çalışma yapılan bir alan haline gelmiştir. O döneme kadar dil incelemeleri gramerin ve cümle yapılarının incelenmesi ile sınırlı iken sonrasında "metin" bir bütün olarak asıl inceleme birimini oluşturmuş ve bu incelemede "bağlam" belirleyici bir öge olmuştur (Çakır, 2014).

Dilin yapısındaki esneklik, aynı kelimeler kullanılsa bile bu kelimelerle anlatılanların her zaman aynı olmaması sonucunu doğurmaktadır. Mesaj kaynağı bu kelimelerle aynı şeyleri anlatmak istese bile mesajın hedefinin içinde bulunduğu şartlar farklı anlamlar çıkarılmasına sebep olabilir. Bu nedenle mesajı zaman, mekân ve kaynak bağlamı içinde değerlendirmek söylenmek isteneni daha doğru anlamak için şarttır. Diğer bir ifade ile verilmek istenen mesajı doğru anlayabilmek için söylemin satır aralarını okumak gerekir. Söylem analizi işte bu satırlar arasında gizli kalan anlamların anlaşılma sürecidir (Kublay & Durna, 2010).

Çakır'ın (2014) "Söylem Analizi" başlıklı kitabının alt başlığı olan şu cümle adeta söylem analizinin amacını ortaya koymaktadır: "Ne demek istiyorsun?" Her söylemin arka planında kolayca görünmeyen bir gizli düşünce ya da

ideoloji bulunduğu için (Eagleton, 2011; Güngör, 2020) bu sorunun cevabını bulmak, diğer bir ifade ile metinde ya da sözde açıkça ortaya koyulmayan mesajları bulup çıkarabilmek ancak görüneni aşmakla mümkün olabilir (Palmer, 2008).

Bu analiz tek bir disipline dayanan ya da tek bir uygulama alanı değil; "psikoloji, sosyoloji, dilbilim, antropoloji, edebiyat çalışmaları, felsefe, medya ve iletişim çalışmaları" gibi birçok disiplinden beslenen (Çelik & Ekşi, 2013) ve bu disiplinlerde kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir.

Sözen (2017) söylem analizini üçlü bir sacayağı üzerine oturtmaktadır: "Birincisi, De Saussurecü anlayışa dayanan yapısal dilbilim; ikincisi, Wittgenstein'in dilsel felsefesinden yararlanan post-pozitivizm; üçüncüsü dil felsefesinde Gadamer ve bir yarısı yapısalcılara, bir yarısı hermeneutiğe dayanan Ricoeur'den etkilenen hermeneutik." Saussurecü yapısal dilbilim, dilin sosyal ilişkilerdeki kurucu rolüne gönderme yaparak sosyal ilişkilerdeki yasaları dil üzerinden anlamayı amaçlar (Yetim & Erdağ, 2018). Dile epistemolojik olarak yaklaşan Wittgenstein, dili günlük hayatta kullanılan bir araç olarak ele alır ve onun düşüncesinde, ortak dili kullanan öznel bu kullanımla ortak bir dünyaya göndermede bulunur. Bu düşüncede gündelik dil bir gerçeklik kurucu değil ancak gerçekliğe eşlik edicidir (Anlı, 2013; Somel, 2014). Hermeneutik ise anlamın yorumlanmasına dayanır, diğer bir ifade ile "anlamın yorumlanması teorisi ya da felsefesidir" (Demir, 2001).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini AK Partinin Avrupa Birliği söylemi oluştururken örneklemini bu partinin 2002 ve 2023 SB'leri oluşturmaktadır. SB'lerdeki farklılıklar AK Partinin politika değişimlerini gözlemlemenin iyi bir yolu olarak görülmüş ve örneklem seçiminde "amaçlı örneklem" yöntemi tercih edilmiştir. AK Partinin 2002 seçimlerinden itibaren Türkiye'yi yöneten parti olması, dolayısıyla AB politikaları konusunda karar verici konumda olması sebebi ile evren ve örneklem bu partinin söylemi içerisinden seçilmiştir. AK Parti'nin kuruluşundan bugüne kadar hazırlanmış olan ve içinde partinin AB hakkındaki görüşlerinin de yer aldığı SB'lerden sadece ilkinin ve sonuncusunun incelenmeye alınması bu çalışmanın en temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Çalışmanın, AK Parti dönemindeki AB sürecini bir bütün olarak incelemek gibi bir amacı olmaksızın ilk seçim dönemi ile son seçim döneminde AB üyeliğine yönelik bakış açısında bir değişiklik olup olmadığını ortaya koymaya çalışması bu sınırlılığın temel sebebidir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Analiz edilecek örneklem AK Parti'nin resmi internet sayfasından temin edilmiş, ihtiyaç duyulan diğer veriler içinse literatür tarama yönteminden ve ayrıca haber sitelerinin içeriklerinden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler söylem analizi yöntemi ile incelenerek çalışmanın

sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

3.1. AB – Türkiye İlişkilerinin Kısa Tarihiçesi

Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan Batılılaşma hareketinin bir devamı niteliğinde görülebilecek olan AB-Türkiye ilişkileri 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yaptığı üyelik başvurusu ile başlamıştır. Türkiye'den sonra üyelik başvurusu yapan birçok ülke tam üye olmuşken Türkiye'nin adaylık sürecinin hala devam ediyor olması bu sürece sıra dışı bir özellik katmıştır. Bir fikir vermesi açısından bakıldığında, Türkiye ile yaklaşık aynı günlerde üyelik başvurusu yapan Yunanistan, yedi yıl süren cunta yönetimi döneminde ilişkilerin askıya alınmasına rağmen 1981'de süreci tamamlayıp tam üye olmuştur.

Türkiye'de 27 Mayıs darbesinin yaşanması üyelik başvurusunun daha ilk dönemlerinde sürece sekte vurmuşsa da bu dönem çabuk geçilmiş, 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması AB-Türkiye ilişkilerinin kurucu anlaşması olmuştur. Bu anlaşmanın 2. Maddesi Türkiye'nin üyeliği için "hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem" olmak üzere üç dönemden oluşan bir süreç öngörüyordu (*Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında bir Ortaklık Yaratan Anlaşma*, 1963) Yaklaşık 10 yıl sonra, 1 Ocak 1973'te Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'ne ilişkin Katma Protokol yürürlüğe girdi ve geçiş dönemi başladı (Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihiçesi, 2023). Ancak 12 Eylül 1980 Darbesi ilişkilerde önemli bir yol kazası oldu. Askeri yönetimin yakınlaşma çabaları Avrupa ile ilişkilerde büyük bir hasarın oluşmasını ilk başlarda kısmen engellediyse de 1982 Mart'ında AB (AT) Konseyi ortaklığı süresiz olarak askıya aldı. İlişkilerin normalleşmesi uzun zaman alacaktı (Erdem, 2015). Demokrasiye geçilmesinin ardından 14 Nisan 1987'de Türkiye geçiş sürecinin tamamlanmasını beklemeden Avrupa Birliği'ne katılma başvurusu yaptı. AB Komisyonu 20 Aralık 1989'da bu başvuruya cevaben açıkladığı raporda hem ekonomik hem de siyasi sebepler ileri sürerek katılım görüşmelerinin başlatılması konusunda olumsuz görüş bildirdi (Commission Opinion on Turkey's request for accession to the Community (20 December 1989), 2013) ve bu başvuru reddedildi.

Bu tarihten önceki ve sonraki genişleme dalgaları ile 1995 yılında AB'nin üye sayısı 15'e ulaşmış, Türkiye ise önemli bir aşama kaydedememişti. 1963 Ankara Anlaşması'nda öngörülen "son dönem" 1 Ocak 1996'da Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin kurulması ile başladı. Bu önemli gelişmeden üç yıl sonra bir başka önemli gelişme yaşandı ve 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke statüsü açıklandı. Bu statünün verilmesinin ardından 8 Mart 2001'de ilk Katılım Ortaklığı Belgesi AB Konseyi'nce onaylandı. Bu belgeyi uygulamaya yönelik Ulusal Program 19 Mart 2001 tarihinde Türk Hükümeti tarafından onaylanarak 26 Mart'ta AB Komisyonu'na tevdi edildi

(Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihiçesi, 2023). Aynı yılın 3 Kasım'ında yapılan genel seçimlerle Türkiye'de yaklaşık 10 yıldır devam eden koalisyonlar dönemi sona ererek AK Parti iktidarı dönemi başladı.

Kimilerine göre, muhafazakâr kökenlerinden kaynaklanan ilk korkulara rağmen, AK Parti'nin ılımlı ve reformcu bir yapıda olduğunun görüldüğü bu ilk iktidar yılları AB – Türkiye ilişkilerinin altın çağı oldu. AK Parti iktidar olduğu ilk yılda dört uyum paketini kabul ederek uygulamaya koydu. Önceki iktidarlar döneminde kabul edilen üç uyum paketinin ardından kabul edilen dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci uyum paketleri ile işkenceyle mücadele, gözaltı koşulları, ifade, basın ve dernek özgürlüğü alanlarında önemli iyileştirmeler yapıldı. Siyasi Partiler Kanunu'ndaki değişiklikler, Vakıflar Kanunu'nda gayrimüslim cemaat vakıfları lehine düzenlemeler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları uyarınca yargılanan yenilenmesi kararları ve askeri mahkemelerin sivilere yargılama alanının daraltılması bu uyum paketleri ile ortaya konulan önemli ilerlemeler oldu. 2004 yılında kabul edilen sekizinci uyum paketinde de yine askerlerin sivil alanlardaki yetki alanlarını daraltan düzenlemeler vardı (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007).

Türkiye'de Kopenhag kriterlerinin ekonomik ve siyasi alanda uygulanması yönünde ortaya konulan güçlü irade sonucunda, AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi'nin Aralık 2004'te Brüksel'de yaptığı zirvede üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar verildi (Öniş, 2008). Bu kararın da etkisi ile Türkiye'de birbiri ile ilişkili üç alanda önemli gelişmeler kaydedildi. İlk olarak mali ve parasal disiplinin tesis edilmesi ile enflasyon kontrol altına alındı ve ekonomide bir bahar havası esti. Önemli ilerlemenin kaydedildiği ikinci alan demokrasi ve insan hakları oldu. AB üyelik sürecinin etkisi ile Meclis'ten önemli demokratikleşme reformları geçirildi. Son olarak dış politika alanında "komşularla sıfır sorun" sloganı ile ifade edilen yumuşama süreci başladı (Öniş, 2008).

17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde alınan karar uyarınca 3 Ekim 2005'te AB ile Türkiye arasında üyelik müzakereleri başladı. Böylece oldukça önemli bir eşik aşılmış oldu. Ancak paradoksal bir şekilde müzakerelerin başlamasının ardından süreç ivme kaybetti ve adeta "salyangoz hızı" ile ilerlemeye başladı (Tocci, 2014). 2006'da AB Konseyi Türkiye'nin Güney Kıbrıs'a yönelik yükümlülükleri uygulamadığı gerekçesi ile sekiz faslı veto ederken, sonrasında 2007 ve 2009'da bu sefer Fransa ve Güney Kıbrıs bazı fasılları veto ettiler. Günümüzde sadece 16 fasıl açılmış ve bir tanesi geçici olarak kapatılmıştır. Fasıllar konusunda önemli somut ilerleme kaydedilememiştir.

AK Parti, iktidarının ilk dönemlerindeki Avrupa Birliği'ne yönelik hızlı reformlarla katılım müzakerelerinin başlatılmasını, buna bağlı olarak da bazı egemenlik alanlarının AB'ye devredilmesine diğer partileri ikna etmeyi, AB'nin demokratik normları ile içteki baskı odaklarının etkisinden kurtulmayı ve nihayetinde bazı

ekonomik faydaları elde etmeyi ümit etmiş olmalıdır. Ancak daha sonra yaşanan gelişmeler bu süreci iyice yavaşlatmıştır. PKK terör örgütünün Nisan 2009'da ilan ettiği ateşkesi aynı yılın Aralık ayında sona erdirerek yeniden saldırılara başlaması sonucunda verilen ciddi kayıplar toplumdaki milliyetçi duyguların kabarmasına ve terörle mücadeleyi zayıflattığı düşünülen uyum yasalarına karşı tepkilerin artmasına sebep olmuştur. Sonraki yıllarda Türkiye'deki insan hakları ve basın özgürlüğü konusunda yaşanan bazı olumsuzluklara bağlı olarak AB'den tepkiler gelmiş, diğer taraftan AB'nin Türkiye'nin üyeliğine ilişkin olarak gündeme getirdiği "hazmetme kapasitesi" söylemi de Türk kamuoyunda AB üyeliğine yönelik motivasyonu zayıflatmıştır (Özer, 2015).

Sonraki yıllarda Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri geliştirmek için Türkiye-AB zirveleri düzenlenmiştir. Daha önce bir örneği olmayan, Türkiye ile AB Konseyi, AB Komisyonu, Avrupa Parlamentosu başkanları ve 28 AB üyesinin temsilcilerinin katılımı ile ilk AB-Türkiye Zirvesi, 29 Kasım 2015'te Brüksel'de toplandı. Bu Zirve, sadece Türkiye ile 28 AB üyesi ülke ve AB'nin üç temel kurumunun (AB Konseyi, AB Komisyonu ve AB Parlamentosu) başkanlarının katılımıyla düzenlenen bir toplantı olması açısından bir ilk olmuştur. İkinci zirve 7 Mart 2016'da ve üçüncü zirve 18 Mart 2016'da toplanmış, zirvelerin ana konusunu Avrupa'ya yönelik düzensiz göç oluşturmuştur. Üçüncü zirvede bu konunun dışında Türk vatandaşlarının Schengen bölgesine vizesiz seyahatleri, açılacak yeni fasıllar ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesi de ele alınmıştır (*Türkiye-AB İlişkileri*, t.y.) Ama ele alınan bu konularda somut adımlar atılmamış, vize serbestliği ya da Gümrük Birliği konularında herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır.

Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ilişkilerde yeni bir durumu ortaya çıkarmıştır. Gerek uygulamalarında gerekse resmî belgelerinde demokrasi vurgusu yapan AB'nin darbe girişimi sırasında sessiz kalarak ilk açıklamayı ertesi gün yapması; ayrıca bu açıklamalarda Türkiye'deki demokrasi mücadelesini görmezden gelip darbecilere karşı alınacak tedbirlerde ölçülü olunmasını telkin etmesi, Türkiye'de gerek hükümette ve gerekse de halkta rahatsızlığa sebep olmuştur (Kakışım & Erdoğan, 2018). Bu sebeple darbe girişimi öncesinde de mükemmel olmayan ilişkiler daha sorunlu bir zemine kaymıştır.

Bu olumsuz hava sonraki yıllarda da devam etmiştir. AB üyesi ülkelerin FETÖ'ye karşı Türkiye'nin politikalarına zarar verici tutumları; 16 Nisan 2017'de yapılan anayasa değişikliği referandumu öncesinde AB üyesi bazı ülkelerin Türk bakanların ülkelerinde referanduma ilişkin program düzenlemelerine izin vermemeleri; AK Parti Hükümetinin referanduma sunduğu anayasa teklifine karşı AB Parlamentosunun bu değişikliğin kuvvet ayrılığı ilkesini zayıflatacağı ve Türkiye'yi AB kriterlerinden uzaklaştıracağını ileri sürmesi (Kakışım & Erdoğan, 2018) AB ile AK Parti yönetimindeki Türkiye'nin ilişkilerinin darbe girişimi sonrasındaki olumsuz seyrinin devam ettiğini

göstermektedir. Bunda muhtemelen AK Parti'nin iç politikadaki gücünün ilk iktidar dönemine göre büyük oranda artmış olması ve iç baskı odaklarına karşı artık AB'nin desteğine ihtiyaç duymamasının da etkisi vardır (Özer, 2015).

Son yıllarda AB – Türkiye ilişkilerinde çoğunluğu dış politika ile ilgili olmak üzere sekiz konuda anlaşmazlık yaşandığı görülmektedir. Bu konulardan ilki Kıbrıs sorunudur. Türkiye Kıbrıs'ta iki devletli bir çözümü savunurken AB sadece Rum tarafını tanımaktadır. Sorun çözülmeden Rum tarafının AB'ye alınması çözümü daha da zorlaştırmıştır. Kısmen bu sorunla ilişkili olan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de doğal gaz arama çalışmaları da ilişkileri geren başka bir sorundur. Rum kesiminin ve Yunanistan'ın sert tepki gösterdiği bu çalışmaları AB yasa dışı kabul etmektedir. Türkiye'nin Libya'da BM'nin de yasal hükümet olarak tanıdığı Trablus merkezli hükümete sağladığı askeri destek ve Suriye'nin Kuzeyinde terör karşı yürütülen harekât da AB içinde tepki çekmekte, hatta bazı AB üyesi ülkelerin Türkiye'ye silah satışına kısıtlama getirmesine sebep olmaktadır. Dağlık Karabağ'da Azerbaycan'a verilen destek, Suriyeli sığınmacılar konusunda Mülteci Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanmasına ilişkin karşılıklı suçlamalar ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesi diğer önemli sorunlardır (*AB ile Türkiye arasındaki başlıca sorunlar*, 2020). Son olarak Türkiye'deki hukuk sistemine yönelik eleştiriler ve insan haklarının ihlal edildiği iddiaları (*Avrupa Parlamentosu: AB, Türkiye ile üyelik müzakerelerini askıya alsın*, 2019) Türkiye'nin üyelik süreci önündeki önemli engellerdir.

3.2. 2002 ve 2023 Seçim Beyannamelerinde AB Söylemi

3.2.1. 2002 Seçim Beyannamesi (2002 SB)

2002 seçimleri AK Parti'nin katılacağı ilk seçimdi. 28 Şubat post-modern darbesinin üzerinden yaklaşık 5 yıl geçmişti ve Türkiye'nin Millî Görüş geleneğinden gelen ve ötekileştirilen (*Çiller ve AKP Arasında 4 Kasım Sabahı Kavgası*, 2002) bir partinin iktidarına hazır olup olmadığı tartışılıyordu. Bazı köşe yazarlarına göre AK Parti iktidarı Türkiye'nin AB yolundan uzaklaşması demektir (Tezkan, 2002). Buna karşın AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan meydanlarda AB yanlısı bir görüntü veriyordu ("*İşte ordu işte komutan*" sloganı Tayyip'i kızdırdı, 2002).

AK Parti'nin ilk seçim beyannamesi de AB üyeliğinin bir hedef olarak belirlendiğini gösteriyordu. Tamamı 93 sayfa olan 2002 Seçim Beyannamesinde 27 kere "Avrupa" kelimesi geçmekteydi. Bunlardan 8'i "Avrupa Birliği" tamlaması şeklindeydi. Bu tamlamalara AB'nin kastedildiği belli olan ancak sadece "Avrupa" şeklindeki 3 kullanım ve 13 yerde geçen "AB" kısaltmaları da eklendiğinde beynamede 24 yerde AB'ye gönderme yapıldığı görülmektedir. Bu kullanımlardan, AK Parti'nin AB'ye yönelik tutumu hakkında fikir veren bölümler bu çalışma kapsamında aşağıda ele alınmıştır.

2002 SB’de bu konudaki ilk cümleler “AK Parti Yenilikçi ve Çağdaştır” başlıklı bölümde yer almaktaydı.

“Partimiz, ülkemizin Avrupa Birliği’ne tam üyeliğini, modernleşme sürecimizin doğal sonucu olarak görmektedir. AB kriterlerinin ekonomik ve siyasi hükümlerinin hayata geçirilmesi, devlet ve toplum olarak birlikte çağdaşlaşmamız yönünde atılacak önemli bir adımdır. Bu kriterlerin, AB üyeliğinden bağımsız olarak düşünüldüğünde bile hayata geçirilmesi kaçınılmazdır. Ancak çağın içinde ve farkında olarak insanlığa mesajlarımızı ulaştırabiliriz ve çağın imkanlarını kullanarak uluslararası arenada varlığımızı sürdürebiliriz.

Avrupa ile bütünleşmemize karşı çıkan çevrelerin, milli egemenlik, milli güvenlik, milli çıkar, milli ve yerel kültür konularındaki ideolojik yaklaşımları, Kopenhag Kriterlerinin hayata geçirilmesini geciktirmektedir.” (3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2015).

Bu paragrafta ilk dikkat çeken nokta AK Parti’nin AB üyeliğini modernleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak gördüğünün ‘açıkça’ belirtilmesi ama bunun da ötesinde muhafazakâr bir çizgide olan Parti’nin “modernleşme sürecini” zımnen de olsa sahiplenmesidir. AB’nin ekonomik ve siyasi kriterleri modernleşme yönünde önemli adımlar olarak görülürken paragrafın son iki cümlesi bir anlamda bu modernleşmeye şüphe ile yaklaşacak olan muhafazakâr seçmene baştan bir cevap niteliğindedir. Tabanının önemli bir bölümü yıllarca açık bir şekilde AB’ye karşı olan bir gelenekten gelen AK Parti’nin bu cümlelerle bir yandan kendisini “gericilikle” suçlayan kesimlere değişim mesajı verdiği, diğer taraftan ise “doğal tabanına” bu değişimin sebebinin açıkladığı anlaşılmaktadır.

Sonraki paragrafta ise Avrupa ile bütünleşmeye karşı çıkan çevrelerin “milli egemenlik, milli güvenlik, milli çıkar, milli ve yerel kültür konularındaki ideolojik yaklaşımlarının” Kopenhag Kriterlerinin hayata geçirilmesini geciktirdiği belirtilmiştir. Burada sözü edilen ölçüt Kopenhag Kriterlerinin siyasi ayağını oluşturan “Ülkede demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların varlığı.” idi (22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi, 2011). Bu cümleden şu anlamları çıkarmak mümkündür: 1- Avrupa ile bütünleşmeye karşı çıkan çevreler var, biz onlardan değiliz. Diğer bir ifade ile AK Parti Avrupa ile bütünleşmekten yanadır. 2- Kopenhag Kriterleri *a priori* uyulması gereken ölçütlerdir ama milli politikalara ideolojik yaklaşmak bu uyumu geciktirmektedir. “Milli politikalar” bir tür tabudur ve bunlara ideolojik yaklaşmak olumsuzdur. “Engellemek” yerine “geciktirmek” ifadesinin tercih edilmesi AK Parti’nin AB üyeliğine olan inancını göstermektedir.

İki sayfa sonra bu kriterlere gönderme yapılarak gerçekleştirilmek istenen değişiklikler açıklanmıştır. Beynamede bu vaatlerin yasal düzenleme ile sınırlı kalmayacağı, uygulanmasına da dikkat edileceği vurgulanıyordu (3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim

Beyannamesi, 2015). Vaat edilen yasal düzenlemeler temel hak ve özgürlükler konusunda o dönemde toplumun büyük kesiminde karşılığı olan vaatlerdi. Toplumun muhafazakâr kesimi imam-hatip okulları ve başörtüsü gibi konularda beklenti içinde iken özellikle sol kesim kayıp kişiler, faili meçhul cinayetler gibi konularda daha hassastı.

Muhafazakâr kesimin talepleri arasında yer alan imam-hatip okullarına ilişkin düzenlemeler ile kamu personelinin ve öğrencilerin kıyafetlerine ilişkin düzenlemeler AK Parti için içinden en zor çıkılacak konular arasındaydı. Çünkü muhafazakâr kesimdeki bu taleplere karşılık yerleşik sistemde güçlü bir muhalefet vardı. Beynamede Kopenhag Kriterlerinden söz edilen cümlelerin devamında “Toplumumuzda kısır çekişmelere yol açan din, mezhep, cinsiyet, etnik ayrımcılık konularındaki tartışmalı uygulamaların temelinde, hak ve özgürlükler konusundaki eksiklikler yatmaktadır. Demokrasimizi evrensel düzeye taşıyacak “insan haklarına dayanan” devlet anlayışının yerleşmesiyle bu kısır çekişmeler sona erecektir.” (3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2015) cümlesi ile muhafazakâr seçmen kitlesini rahatsız eden konuların sebepleri tespit edilmiş; sorunun çözümü ideolojik bir yaklaşımdan çıkarılıp evrensel insan hakları anlayışına dayandırılarak bu konudaki karşı çıkışların önüne geçilmek istenmiştir. Cümlenin beynamedeki konumu bunun Kopenhag Kriterlerine uyumun bir parçası olarak görüldüğü izlenimi vermektedir.

Beynamenin ana başlıklarından olan “Ekonomi Politikaları” başlığı altında da Avrupa Birliği’ne önemli göndermelerin yapıldığı görülmektedir. “[AK Parti] Ülkemizin uluslararası rekabet gücünü artıracak tedbirler alacaktır. Ayrıca, AB gibi güçlü bölgesel entegrasyonların içinde yer alarak, küreselleşmenin sağladığı fırsatları, halkımızın refahını artırmak yönünde kullanacaktır.” (3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2015) cümlesi ile Avrupa Birliği üyeliğine olan eğilim bir sonraki cümlede açık bir hedef olarak ortaya konulmuştur: “Avrupa Birliği’ne tam üyelik, ekonomik ve demokratik gelişimin sağlanması bakımından öncelikli hedefimizdir.” (3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2015). Yukarıda alıntılanan “AK Parti Yenilikçi ve Çağdaştır” başlıklı bölümdesine benzer şekilde, açıklanan hedefler bu bölümde de AB üyeliğinden bağımsız olarak da konumlandırılmıştır: “Öte yandan AB’nin sunduğu ekonomik ve demokratik standartlar, yasal ve kurumsal düzenlemeler, tam üyelik şartına bağlı olmaksızın desteklenecektir.” (3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2015).

“Tarihi, coğrafi ve ekonomik bağlarımızdan kaynaklanan diğer bölgesel entegrasyonlar ve komşu ülkelerimizle ekonomik işbirliği çabaları da AB’nin tamamlayıcısı olacak bir anlayış içinde sürdürülecektir.”(3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2015) ifadesi ilk bakışta çok dikkat çeken bir ifade olarak görülmeyebilir. Ancak Türkiye’nin “tarihi, coğrafi ve ekonomik” bağlarının çokluğu dikkate alındığında burada gönderme yapılan coğrafyanın genişliği anlaşılacaktır. Özellikle AB yerine

Türk ve Müslüman ülkelerle iş birliği yapılmasından yana olan milliyetçi, muhafazakâr geniş bir seçmen kitlesi olduğu göz önüne alındığında (Öksüz, 2021) bu cümlelerin hedefinin o kitle olduğu düşünülmektedir.

“Dış Politika” başlıklı bölümde geçen “Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde, taahhütlerini ve Birliğin üyelik için öteki aday ülkelerin de yerine getirmesini istediği şartları bir an önce sağlayacak” (3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2015) ifadesi kendi seçmeninden ziyade Batı dünyasına yönelik bir mesaj olarak görülmelidir.

3.2.2. 2023 Seçim Beyannamesi (2023 SB)

2002 SB ile kıyaslandığında 2023 SB oldukça hacimli idi. Kapaklar dahil 486 sayfadan oluşuyordu. Toplamda 56 kere Avrupa kelimesi geçse de bunlar çoğunlukla Avrupa Birliği ile ilgili değildi. Beynamede “Avrupa Birliği” tamlaması 6 yerde geçerken AB kısaltması 25 yerde geçiyordu.

Beynamedeki Avrupa Birliği / AB kullanımlarını üç grupta incelemek mümkündür. İlk grup altında “Eski AB Bakanı ve Baş müzakereci [...]” (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023), “Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve Dünya Bankası gibi kuruluşların hazırladığı [...]” (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023) örneklerinde olduğu gibi herhangi bir yargı içermeyen bazı kullanımlar listelenebilir ki konumuz açısından herhangi bir önemleri yoktur. Dolayısıyla çalışmada bu cümleler dikkate alınmamıştır. İkinci grup altında incelenen cümlelerde, geçmiş zaman kipi ile yazılan ve AK Parti’nin başarılı olduğu düşünülen alanlarda yapılan AB – Türkiye kıyaslamaları ya da AB içinde Türkiye’nin yerini gösteren ekonomik veriler sunulmuştur. AB ile iş birliğinin vurgulandığı ya da hedeflendiği cümleler üçüncü grubu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada incelenen ikinci grup altında şu cümleler beynamede yer alıyordu: “İktidarlarımız döneminde AB ülkelerine SAGP [Satın Alma Gücü Paritesi] cinsinden yakınsayarak önemli mesafe kat ettik. SAGP cinsinden ortalama kişi başına gelirimizi AB ortalamalarının %42,8’inden %71,8’ine yükselttik.” (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023). “AB ile Gümrük Birliği’nin daha etkin hale getirilmesine yönelik gerekli çalışmaları yaptık. AB ile ticaret hacmimizi 2022 itibarıyla 200 milyar doların üzerine taşıdık ve AB ile ülkemiz arasındaki ticaretin dengeli bir hale gelmesini sağladık.” (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023). “Su ürünleri yetiştiriciliğini ilk defa hükümetlerimiz döneminde destekleme kapsamına aldık, üretimimizi, 2002’ye kıyasla 8,5 katına çıkararak 515 bin tona yükselttik, 2022 yılında 1,7 milyar dolar ihracata ulaştık. Su ürünleri yetiştiriciliğinde ve iç su avcılığında AB ülkeleri arasında birinci sıraya geldik.” (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023).

Bu cümlelerde, AB üyesi olmayan Türkiye’nin adeta bir AB üyesi gibi kıyaslanması dikkat çekicidir. Bu, bir yönden AB

üyeliği isteğinin gücü ile diğer yönden AB gibi güçlü bir ekonomik yapı ile kıyaslanacak ölçüde gelişmiş bir ekonomiye sahip olma iddiası ile açıklanabilir. Türkiye’nin bazı alanlarda Batı’dan ileride olduğu söylemi seçim malzemesi olarak AK Partili yöneticiler tarafından kullanılmaktaydı (“Batı bizi kıskanıyor” söylemini Binali Yıldırım rakamlarla yalanladı, 2017; El, 2017). Beynamedeki bu cümlelerin de benzer amaca yönelik olduğu yorumlanabilir.

Beynamede yer alan üçüncü cümle grubu AB ile iş birliğinin vurgulandığı ya da hedeflerin ortaya konulduğu cümleler olmuştur. Bunların ilk bölümü genelde Gümrük Birliği ya da AB fonları gibi ekonomik alanlarla ilgiliydi (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023). “Türkiye-AB mali iş birliği son yirmi yıldır kesintisiz biçimde devam etmektedir.” (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023) cümlesi adeta bu iş birliği sürecinin AK Parti iktidarı ile başladığı gibi bir izlenim vermektedir. Oysa mali iş birliği 1964 yılından beri farklı seviyelerde devam etmektedir (Mali İşbirliği, t.y.). Takip eden cümlelerde AB fonları kullanılarak birçok alanda yapılan hizmetler sıralanmıştır (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023). Bu cümlelerde dikkat çeken noktalardan biri de AK Parti’ye biçilen aktif roldür. Her ne kadar kaynakları sağlayan AB olsa da Beyname’nin bu bölümünde özne AK Parti’dir ve cümleler “kaydettik”, “sağladık”, “faydalandırdık” gibi fiillerle bitmektedir (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023).

Suriyeli sığınmacılar konusunda Türkiye ile AB arasında varılan 18 Mart Mutabakatı uyarınca AB tarafından sağlanan fon miktarı, yılları ve miktarı ile belirtilirken (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023) Türkiye’nin taahhütlerinden hiç söz edilmemesi konunun bu tarafının gündeme getirilmek istenmediği şeklinde yorumlanabilir.

Genel olarak 2023 SB’nin buraya kadar ele alınan kısımlarının 2002 SB’den oldukça farklı olduğu görülmektedir. Görece benzer olan ve aşağıda ele alınacak olan dört paragrafta doğrudan AB üyeliğine yönelik mesajlar verilmektedir. Bu paragraflardan ilki şudur: “28 Şubat’ın siyaseti ve özgürlükleri sınırlandırıcı uygulamalarının sürdüğü bu dönemde Türkiye’nin sivilleşme, demokratikleşme, hukuk ve yargı reformlarının temel kaldıracı olarak AB’ye tam üyelik perspektifine sahip çıkan, AK Parti iktidarının siyasi iradesi olmuştur.” (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023). Bu cümlede dikkat çeken ilk nokta 28 Şubat dönemine yapılan göndermedir. Üzerinden geçen yıllara rağmen özellikle muhafazakâr seçimde bu dönemin endişelerinin devam ettiği bilinmektedir (Ahmet Davutoğlu’ndan Millet İttifakı açıklaması, 2022; Karahasanoğlu, 2021). “28 Şubat’ın uygulamalarının sürdüğü dönem” ifadesi ile kastedilen muhtemelen AK Parti iktidarının ilk yıllarıdır. Üzerinden geçen uzun sayılabilecek zamana rağmen bu dönemin hatırlatılması muhafazakâr

seçmenin vefa duygularını hedeflemiş olmalıdır. AK Parti iktidarının ilk yıllarında yapılan reformlardaki AB etkisine ve AK Parti'nin tam üyelik konusundaki iradesine yapılan vurgu 2002 SB'yi hatırlatmaktadır.

“Kaotik dünyanın risk ve tehditlerini karşılamak için NATO ittifakı içinde ve AB nezdinde konumumuzu gerçekçi bir zeminde güçlendirmeyi sürdürürken kendi askeri ve diplomatik kapasitemizi pekiştirecek yenilikçi adımlar atmaya devam edeceğiz.” (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023) cümlesinde 2002 SB'dekine benzer şekilde önce sebep sonra sonuç yazılmıştır. NATO üyeliğinin son yıllarda daha fazla tartışılmaya başlandığı bir dönemde (Özalp, 2018) NATO ile AB'yi aynı cümle içinde zikretmek, AB üyesi Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya üyelik başvurusu yapması ile açıklanabilir. Cümle başında “risk ve tehditlere” yapılan vurgu ile başlayan cümlenin “kendi askeri ve diplomatik kapasitemizi pekiştirme” vaadi ile sonlanması, NATO ve AB'ye yönelik atılan ve AK Parti tabanında hoş karşılanmayacak olan adımların gerekçesini açıklama ve sonrasında da hoş gidecek vaatler ile bu hoşnutsuzluğu giderme girişimi olarak yorumlanabilir. Diğer taraftan bu cümle, sözü edilen iki ülkenin AB üyeliği ile NATO üyelik başvurularını birbirleri ile ilişkilendirmenin bir yansıması gibi görülmektedir. Nitekim seçimden önceki tartışmalar bir yana seçimlerden birkaç ay sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın iki üyeliği birbiri ile ilişkilendirmesi de bu yorumla uyumludur (Erdoğan'ın “AB üyelik süreci ile İsveç'in NATO üyeliği” değerlendirmesine kim ne dedi? 2023).

Doğrudan AB üyeliğine yönelik paragraflardan birinde de “Tüm siyasi engellemelere rağmen, AB tam üyeliğini stratejik hedefimiz olarak belirledik. 3 Ekim 2005 tarihinde AB katılım müzakereleri başlatılmış, bugüne kadar 35 fasıldan 16 fasıl müzakereye açılmıştır.” (Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023, 2023) şeklinde iki cümle vardır. “Siyasi engellemeler” tamlaması ile sürecin zorluğuna dikkat çekilirken AB üyeliğinin stratejik hedef olarak belirlendiği güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Bu cümledeki “siyasi engellemeler” ile kastedilenin yurt içi muhalefet mi yoksa AB içindeki üyelik tartışlarının mı olduğu net değildir. Sonraki cümlede bir başarı göstergesi olarak, açılan 16 fasıl hatırlatılmaktadır. Aslında bu fasıllardan sonuncusu 2016 yılında açılmış (*Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum*, 2022), sonrasında bu konuda bir gelişme olmamıştır. Ancak burada herhangi bir tarih verilmeden mevcut durumun aktarılması sürecin uzun zamandır tıkalı olduğunu gizlemektedir.

Son olarak “Çevremizde Barış, İstikrar ve Refah Kuşağı İnşa Edeceğiz” alt başlığı altında sıralanan vaatlerden biri olarak 424. sayfada “AB ile ilişkilerimizi olumlu gündem temelinde şekillendirerek tam üyelik müzakerelerimizi sonuçlandırmak üzere adımlar atacağız.” şeklinde bir cümle vardır. AB ile ilişkilerin iyi yürümediğinin açık olduğu bir dönemde bu vaatlerle AB'ye tam üyelik hedefinden sapılmadığı mesajı verilmektedir.

4. Sonuç

Söylem analizi, bir anlamda, söylenenin yanı sıra söylenmeyen de verdiği mesajları irdeleme çabası olduğu için çalışmada ele alınan iki seçim beyannamesi bu yönden bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. AK Parti'nin ilk kez seçime girip iktidar olduğu dönemdeki SB ile Parti'nin seçime girdiği son dönem SB karşılaştırıldığında önemli farkların olduğu görülmektedir. 2002 SB ile 2023 SB karşılaştırmasında dikkati çeken ilk nokta ikisi arasındaki hacim farkıdır. 2002 SB sadece 46 sayfadan oluşurken 2023 SB 486 sayfalık uzun bir metindir. Bu hacim farkının AB'ye izafeten “Avrupa” veya “Avrupa Birliği / AB” ifadelerinin kullanım sayısına yansıdığı söylenemez. 2002 SB'deki 24 kullanıma karşılık 2023 SB'de 31 kullanım olduğu görülmektedir. Bu da yaklaşık yüzde 30'luk bir artışa tekabül etmektedir ki on kattan fazla olan hacim artışının çok gerisinde kalmaktadır.

İki beyanname içerik olarak karşılaştırıldığında 2002 SB'de ilk dikkat çeken noktalardan biri genel olarak önce gerekçelerin sonra hedeflerin/vaatlerin yazılmış olmasıdır. Seçmen nezdinde olumsuz bir ilk izlenime sebep olmak endişesi ile yapılmak istenenden önce bu isteğin gerekçesinin belirtilmek istendiği düşünülebilir. Bu, bir yandan, AB üyeliğine şüpheli bakan muhafazakâr seçmene hitap edilirken diğer taraftan kendisini modern dünya ve Batı karşıtı göstermek istemeyen temkinli bir dilin yansıması olarak görülmelidir. 2023 SB'de ise yaklaşık yirmi yıllık bir iktidar döneminin getirdiği, daha kendine güvenen bir üslup açıkça görülmektedir.

İki beyanname arasında dikkat çeken önemli farklardan biri AB bağlamında demokrasi ve insan hakları vurgusudur. 2023 SB'de bu kavramlara yine önemli ölçüde yer verilmiş ancak 2002 SB'den farklı olarak kavramlar AB ile ilişkilendirilmemiştir. Bu konular artık Türkiye'nin kendi iç politikası çerçevesinde yapılan ya da yapılacak olan eylemler bütünü olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda söz gelimi 2002 SB'de özellikle vurgulanan Kopenhag Kriterlerinden 2023 SB'de hiç söz edilmemiştir.

2002 SB'de doğal olarak sadece vaatler varken 2023 SB'de içeriği somut olmayan, biraz muğlak iki cümle dışında AB'ye ilişkin neredeyse hiç vaat yoktur. AB bağlamında AK Parti'nin icraatlarından söz edilirken dönem ayrımı yapılmadığı, ilk dönemden başlayarak 2023 seçimlerine kadar yapılan olumlu çalışmaların vurgulandığı görülmüştür. AK Parti iktidarında AB'ye yönelik yapılanlardan söz edilirken 28 Şubat sürecinden ve 2005 yılında başlanan katılım müzakerelerinden söz edilmesi, son dönemde dikkate değer ilerlemeler kaydedilmediği için eski icraatların hatırlatıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Bir bütün olarak bakıldığında 2023'te de AB hedefinden tamamen sapılmadığı ancak AB'ye yönelik 2002'deki güçlü vurgunun kalmadığı, adeta “olmasa da olur” aşamasına evrildiği görülmektedir. AB değerlerinin ve modernleşmenin net bir şekilde sahiplenildiği bir anlayıştan AB ile boy ölçüşen bir anlayışa geçilmiştir.

Kaynakça

- 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. (2015).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2011). 22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi. (2011, Şubat 8).
- 2002-11-12 The Wall Street Journal - 2. (2007, Temmuz 4). Erişim adresi: <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=22968>.
- AB ile Türkiye arasındaki başlıca sorunlar. (2020, Aralık 5). Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/ab-ile-t%C3%BCrkiye-aras%C4%B1ndaki-ba%C5%9Flu-C4%B1ca-sorunlar/a-55831229>.
- Ahmet Davutoğlu'ndan Millet İttifakı açıklaması. (2022, Şubat 1). Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/ahmet-davutoglundan-millet-ittifaki-aciklamasi-1904507>.
- Aksoy, E. G. (2020). Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Evrimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(45), 26-39.
- Alatlı, A. (2001). İkinci Aydınlanma Çağı Düşünce Devrimi. <https://www.alevalatli.com.tr/ikinci-aydinlanma-cagi-dusunce-devrimi/>.
- Anlı, Ö. F. (2013). Bir Karşıt-Bilim Tezi Olarak Dilsel Görelilik: Wittgenstein, Kuhn, Rorty, Feyerabend. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 145-169. www.flfsdergisi.com
- Arkonaç, S. (2014). *Psikolojide Söz ve Anlam Analizi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Avrupa Parlamentosu (2019). AB, Türkiye ile üyelik müzakerelerini askıya alsın. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47560305>.
- "Batı bizi kısıkanıyor" söylemini Binali Yıldırım rakamlarla yalanladı. (2017, Eylül 10). Erişim adresi: https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bati-bizi-kiskaniyor-soylemini-binali-yildirim-rakamlarla-yalanladi-820760#google_vignette.
- Commission Opinion on Turkey's request for accession to the Community (20 December 1989). (2013). Erişim adresi: http://www.cvce.eu/obj/commission_opinion_on_turkey_s_request_for_accession_to_the_community_20_december_1989-en-4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1.html
- Çakır, A. (2014). *Söylem Analizi*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2013). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.
- Çiller ve AKP Arasında 4 Kasım Sabahı Kavgası. (2002, Ekim 4). <https://arsiv.sabah.com.tr/arsiv/2002/10/04/s1905.html>.
- Demir, A. (2001). Ricoeur ve Gadamer. *Sosyoloji Dergisi*, 8-9, 55-69.
- Demir Güneş, C. (2013). Michel Foucault'da Söylem ve İktidar. *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 21, 55-69.
- Eagleton, T. (2011). *İdeoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- El, K. (2017, Nisan 1). 'Avrupa bizi kısıkanıyor'. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/avrupa-bizi-kiskaniyor-2424282>.
- Erdem, G. (2015). 12 Eylül Darbesi'nin Türkiye'nin Avrupa ile İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi'yle İlişkiler. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14(1), 29-64.
- Erdoğan'ın "AB üyelik süreci ile İsveç'in NATO üyeliği" değerlendirmesine kim ne dedi? (2023, Temmuz 10). <https://tr.euronews.com/2023/07/10/scholz-turkiyenin-ab-uyelik-sureci-isvecin-nato-uyeligi-ile-baglantili-degil>. <https://tr.euronews.com/2023/07/10/>
- Foucault, M. (1987). *Söylemin Düzeni*. Hil Yayın.
- Giscard D'Estaing "Türkiye AB'ye ait olamaz". (2004, Kasım 25). https://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/11/printable/041125_giscard-turkey.shtml.
- Güngör, B. (2020). Söylem Yaklaşımı Üzerine Bir Kavram Çalışması ve Eleştirel Söylem Analizi. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, Güz(2), 1-12. www.dergipark.org.tr/tr/pub/kritikhttps://orcid.org/0000-0002-6135-2793
- "İşte ordu işte komutan" sloganı Tayyip'i kızdırdı. (2002, Ekim 11). <https://arsiv.sabah.com.tr/arsiv/2002/10/11/s1808.html>.
- Kakışım, C., & Erdoğan, S. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve 15 Temmuz Darbe Girişiminin Ardından Yaşanan Gelişmeler. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 399-420.
- Karahasanoğlu, A. (2021, Kasım 28). Kılıçdaroğlu, Davutoğlu ve "28 Şubat, hiç uzak değil!" <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/ali-karahasanoglu/kilicdaroglu-davutoglu-ve-28-subat-hic-uzak-degil-37546.html>.
- Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum. (2022, Kasım 15). <https://www.ab.gov.tr/65.html>. <https://www.ab.gov.tr/65.html>
- Kocaman, A. (2009). Dilbilim Söylemi. (İçinde) A. Kocaman (Ed.), *Söylem Üzerine* (ss. 1-11). Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
- Kubilay, Ç., & Durna, T. (2010). Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlemeleri. İçinde T. Durna (Ed.), *Medyadan Söylemler* (1. bs, ss. 47-81). Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

- Mali İşbirliği. (t.y.). <https://www.mfa.gov.tr/mali-isbirligi.tr.mfa>.
- Mayrhofer, R., Kuhbandner, C., & Lindner, C. (2021). The Practice of Experimental Psychology: An Inevitably Postmodern Endeavor. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.612805>
- Öksüz, A. (2021, Mart 1). Prof. Dr. Erbakan: İslam Birliği şart. <https://www.milligazete.com.tr/makale/6539073/adnan-oksuz/>
- Öniş, Z. (2008). Turkey-EU Relations: Beyond the Current Stalemate. *Insight Turkey*, 10(4), 35-50. <https://about.jstor.org/terms>
- Özalp, M. (2018). Fayda ve Zararlar: Çıkmakla Kalmak Arasında Türkiye-NATO İlişkileri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 404-421. <http://dergipark.gov.tr/bseusbed>
- Özer, Y. (2015). AB'ye Üyelik Sürecinde Türkiye'de Demokratikleşme. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 143-168.
- Palmer, R. E. (2008). *Hermenötik*. İstanbul: Ağaç Kitabevi.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş : Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Somel, A. (2014). Post-Pozitivist Paradigmalar. *Beykoz Akademi Dergisi*, 2(2), 33-45.
- Sözen, E. (2017). *Söylem*. İstanbul: Profil Kitap.
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2007). Avrupa Birliği uyum yasa paketleri. T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.
- Tezkan, M. (2002, Ekim 11). 3 Kasım Seçimi Referandumuna Dönüştü. <https://arsiv.sabah.com.tr/arsiv/2002/10/11/s1408.html>
- Tocci, N. (2014). Turkey and the European Union A Journey in the Unknown. www.brookings.edu/turkeyprojectpapers
- Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında bir Ortaklık Yaratan Anlaşma. (1963, Eylül 12). T.C. Dışişleri Bakanlığı. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan->
- Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023.
- Türkiye-AB İlişkileri. (t.y.). <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerine-genel-bakis.tr.mfa>. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerine-genel-bakis.tr.mfa>
- Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi. (2023, Mart 10). https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html.
- Yetim, M., & Erdağ, R. (2018). Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Söylem Analizi: Revizyonist Söylemin Gelişimi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 79-100. <https://doi.org/10.17336/igusbd.388223>
- Zeyrek, D. (2009). Söylem ve Toplum. (İçinde): A. Kocaman (Ed.), *Söylem Üzerine*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.

Extended Summary

Purpose

Discourse analysis is a valuable method for understanding the social, cultural and political implications of language use. It involves the analysis of text production, interpretation and social events and can be applied in a variety of fields to reveal underlying ideologies and social practices. This study analyses the first (2002) and the last (2023) election manifestos of the AK Party, the longest ruling party of the multi-party era, to assess whether there is a change in the party's perspective on EU membership between its first and last terms. It is considered that analysing discourse as a tool that constructs the world of meaning is an appropriate method to observe this change.

Literature Review

In the 19th century, the criterion of scientificity was analyses made with quantitative methods dominated by positivism. This modernist approach, which reduced scientific work to black and white clarity and was based on the principle of causality, evolved into postmodernism, where the existence of grey areas was accepted. The 20th and 21st centuries witnessed a post-positivist period in which dialectical scientific analyses and qualitative methods with a pluralistic understanding were also accepted. One of these qualitative methods is discourse analysis (Sözen, 2017; Arkonaç, 2014).

Discourse analysis is a qualitative research method that tries to understand social and political structures through discourse and is fed by many disciplines such as psychology, sociology, linguistics, anthropology, literary studies, philosophy, media and communication studies. It is a complex and multidisciplinary field that aims to reveal hidden messages and ideologies in discourse. It is a valuable tool for understanding the social and political dynamics that shape our world (Eagleton, 2011; Güngör, 2020; Çelik & Ekşi, 2013).

This tool can also be useful in understanding Turkey - EU relations. EU-Turkey relations started with Turkey's membership application to the European Economic Community on 31 July 1959. Although many applicant countries have become full members, it is unusual that Turkey's candidature process is still ongoing. Domestic political events in Turkey, such as the 27 May coup d'état and the 12 September 1980 coup d'état, have affected the membership process and caused disruptions in relations. The establishment of the Customs Union between Turkey and the EU in 1996 was an important step in relations. However, after the 15 July coup attempt, relations between the EU and Turkey have become more problematic. The attitudes of EU member states towards Turkey's policies, the events before the referendum on constitutional amendments and disagreements on foreign policy issues have negatively affected relations (Kakışım & Erdoğan, 2018).

During the 2002 election period, some commentators argued that an AK Party government would mean that Turkey would move away from the EU path (Tezkan, 2002). However, AK Party leader Tayyip Erdoğan presented a pro-EU image in the squares and the AK Party's first election manifesto set EU membership as a goal.

In the 2002 Election Declaration, it was stated that the AK Party

sees EU membership as a natural outcome of the modernisation process and that the party, which has a conservative line, embraces the modernisation process; ideological approaches delayed compliance with the political pillar of the Copenhagen Criteria. In the declaration, it was emphasised that the promised legal arrangements on fundamental rights and freedoms were promises that resonated with a large segment of the society (*3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, 2015).

The 2023 Election Declaration is quite different from the 2002 Election Declaration. The sentences related to the EU in this declaration can be categorised in three groups. While the first group includes uses without any judgement, the second group includes EU-Turkey comparisons in areas where the AK Party is considered to be successful or economic data showing Turkey's place in the EU. The third group includes sentences emphasising cooperation with the EU or setting targets.

Under the second group, it is noteworthy that Turkey, which is not a member of the EU, is compared with EU members. This can be explained by the strength of the desire for EU membership and the claim of having a developed economy that can be compared with a strong economic structure like the EU. These sentences in the manifesto can be interpreted as the use of the discourse that the AK Party is ahead of the West in some areas as election material.

In the sentences under the third group, it was observed that the cooperation with the EU was emphasised or membership targets were put forward. In these sentences, it was stated that the AK Party assumed an active role in the process of co-operation with the EU and the benefits obtained from this co-operation (*Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar, Seçim Beyannamesi 2023*, 2023).

In general, the 2023 Election Declaration is quite different from the 2002 Election Declaration. However, some sections are similar to the 2002 Election Declaration and in these sections, full membership to the EU is shown as a strategic goal.

Findings

A comparison between the 2002 Election Declaration and the 2023 Election Declaration reveals some important differences. The 2002 Election Declaration also reflects a cautious tone that does not want to appear anti-Western. On the other hand, the 2023 Election Declaration, which reflects a more self-confident tone brought about by almost two decades in power, has a more assertive tone.

Another important difference is the emphasis on democracy and human rights in the context of the EU. Although the 2023 Election Declaration addresses these concepts to a significant extent, unlike the 2002 Election Declaration, these concepts are not explicitly associated with the EU. The 2023 Election Declaration contains almost no EU-related promises except for a few vague sentences.

In sum, although the 2023 Election Declaration maintains the EU target, the strong emphasis on the EU in 2002 has diminished, and there has been a shift from a clear embrace of EU values and modernisation to an understanding that is at odds with the EU.